

§ 80. [Vabariigi Presidendi ametiaeg]

Vabariigi President valitakse ametisse viieks aastaks. Kedagi ei tohi valida Vabariigi Presidendiks rohkem kui kaheks ametiajaks järjestikku.

Vabariigi Presidendi korralised valimised toimuvad varemalt kuuskümmend ja hiljemalt kümme päeva enne Vabariigi Presidendi ametiaja lõppemist.

Autor *Kristel Urke*

Ajaloolised tekstid

PSMS 1933: § 58 lg 1. Riigivanema valib rahvas üldise, ühetaolise, otsese ja salajase hääletamise kaudu viieks aastaks.

PS 1937: § 40 lg 1 esimene lause. Vabariigi President valitakse ametisse kuueks aastaks.

Sisukord

I. Vabariigi Presidendi ametiaeg

II. Tagasivalimise piirang

III. Vabariigi Presidendi valimise korraldamise tähtaeg

I. Vabariigi Presidendi ametiaeg

- 1 Erinevalt 1937. aastal vastu võetud põhiseadusest, mis seadis VP ametiajaks kuus aastat, kuid sarnaselt 1933. aasta põhiseaduse muudatustes ette nähtud riigivanema viieaastase ametiajaga, seab kehtiv põhiseadus riigipea ametiajaks viis aastat. Põhiseaduse Assambleel kaaluti VP ametiaja kindlaksmääramisel ka nelja aasta pikkuse ametiaja kehtestamist. Sellise pikkusega ametiaeg oli riigipeale algselt ette nähtud assamblee töö aluseks võetud Jüri Adamsi töögrupi eelnõus.¹ Siiski otsustati lõpuks Jüri Raidla töögrupi eelnõus välja pakutud viieaastase ametiaja kasuks. Eesmärk oli vältida Riigikogu valimistsükli ja VP valimise tsükli samale ajale sattumist. Seda põhjusel, et riigipea ülesanne on mh riigielu korraldamine ülemineku- ja kriisiperioodidel, st olukorras, kus vahetub Riigikogu koosseis või valitsus.² Kuna Riigikogu koosseis valitakse neljaks aastaks, sätestati VP ametiajaks viis aastat. Selline lahendus peaks vältima võimuvaakumit, mis võib tekkida Riigikogu koosseisu vahetumise ajal.
- 2 Riigipeade ametiaegade kestused Euroopa riikides on erinevad, varieerudes neljast kuni seitsme aastani.³ Üldjuhul on tavapärane, et riigipea ametiaeg ei kattu parlamendi (või kahekojalise parlamendi puhul selle alamkoja) valimistsükliga. Kõige levinum on Euroopa riikide presidentide puhul viieaastane ametiaeg, mida kasutatakse peale Eesti veel ka näiteks Kreekas, Maltal ja Saksamaal.

¹ V. Peep (toim.). Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Tallinn: Juura 1997, lk 1173.

² Samas, lk 122.

³ Nelja aasta pikkune ametiaeg on riigipeale ette nähtud näiteks Islandil ja Lätis; viieaastane Kreekas, Küprosel, Leedus, Maltal, Poolas, Saksamaal; kuueaastane Austrias ja Soomes; seitsmeaastane Iirimaa ja Itaalias.

II. Tagasivalimise piirang

- 3 Enamikus riikides, kus põhiseadus näeb ette piiratud täitevvõimuga riigipea institutsiooni, kehtib riigipea tagasivalimisele teatud piirang. Piiranguna kasutatakse nii riigipea ühekordset ametiaega (nt Malta), absoluutset kahe ametiaja (nt Läti, Iirimaa) või järjestikuse kahe ametiaja piirangut (Soome, Eesti). Piirangud on vajalikud, et tagada ametikoha täitjate vahetumine, vältides nii võimu koondumist pikaks perioodiks ühe isiku kätte.⁴ Eelnevale vaatamata on mõni riik, nt Island ja Itaalia, loobunud riigipea ametikoha täitmise kordade piiramisest.
- 4 PS § 80 lg 1 sätestab, et kedagi ei tohi valida VPks rohkem kui kaheks ametiajaks järjestikku. See tähendab, et PSi järgi on lubatud valida sama isikut VPks ka rohkemaks kui kaheks ametiajaks, kuid tingimusel, et pärast kahte järjestikust ametiaega jääb järgmise ametiaja vahele viis aastat. Sellega ei ole PSi järgi välistatud olukord, kus üks ja sama isik täidab VP ametikoha kokku näiteks 30 aastat: vanuses 40–50, siis taas kord vanuses 55–65 ja uuesti vanuses 70–80. On kaheldav, kas selline ametikoha täitmise piirang täidab eesmärgi anda riigipeale oma ülesannete täitmisel suurem sõltumatus, sest muretseda ei pea tagasivalimise huvi pärast. Eesti Vabariigis varasemalt kehtinud põhiseadused ei sätestanud riigipea tagasivalimise piiranguid.
- 5 Kuna VP on PSi loogika järgi oma olemuselt neutraalne vahekohtunik ja põhiseaduslikkuse järelevalvaja, võiks riigipea neutraalsust kõige paremini tagada ühekordse ametiaja nõue. Seda võimalust ei ole seni ühiskonnas laialt arutatud.⁵ Riigipea ühekordne ametiaeg ei ole laialt levinud, seda kasutavad näiteks Malta, Iisrael, Lõuna-Korea ning mõned Lõuna-Ameerika riigid. Siiski oleks võimalik VP ametiaja ühekordsuse puhul kasutada analoogiat näiteks õiguskantsleriga ning näha VP-le ette ühekordne seitsmeaastane ametiaeg. Ühekordne ametiaeg vabastaks VP ametikoha täitja sisemisest kiusatusest arvestada oma tegevuses tagasivalimise huvi, andes seeläbi presidendile tema töös suurema poliitilise sõltumatuse. Samuti on ametis oleval presidendil oma tuntuse ja positsiooni tõttu valimistel teatav eelis teiste kandidaatide ees. Kuna VP-l ei ole kaalukaid (täitev) võimu hoobasid, sarnanebki VP Eestis pigem teiste põhiseaduslike institutsioonidega, nagu õiguskantsler ja riigikontroll, ning ühekordne ametiaeg võiks olla midagi, mida edaspidi VP valimiskorra üle arutades kaaluda.
- 6 VPVS näeb peale tagasivalimise piirangu täiendavalt ette ühe põhiseaduses reguleerimata piirangu VP kandidatuurile: VPVS § 2 lg 3 järgi ei või VP kandidaadiks üles seada tegevväelast. Nimetatud piirangu järgi peab presidendiks kandideerida sooviv tegevväelane esmalt lõpetama tegevteenistuse ning alles seejärel on võimalik ta VP kandidaadina üles seada. Kuigi see piirang on mõistetav ja põhistatav, peaksid kõik VP kandidatuuri ülesseadmist piiravad asjaolud olema ammendatult sätestatud põhiseaduses.

III. Vabariigi Presidendi valimise korraldamise tähtaeg

- 7 PS § 80 lg 2 sätestab üldise ajaraami, mille jooksul peab VP valimine toimuma. PS näeb ette, et VP korraline valimine toimub kõige varem 60 ja hiljemalt kümme päeva enne ametisoleva VP ametiaja lõppemist. VP valimise täpsema korra sätestab VPVS. Arvestades, et korraline valimine võib Riigikogust liikuda valimiskogusse, mille kokkukutsumiseks on ette nähtud kuni üks kuu, on PSis sätestatud VP valimise toimumise minimaalsed kümme päeva enne ametisoleva VP ametiaja lõppemist presidendi valimiseks liiga lühike aeg.

⁴ International Institute for Democracy and Electoral Assistance. Non-Executive Presidencies in Parliamentary Democracies, lk 9.

⁵ Selle mõtte käis 2018. aastal välja riigireformi kontseptsiooni esitlenud Riigireformi Sihtasutus. Vt riigireformi kontseptsiooni III osa, 5. Vabariigi President, ptk 5.1 Ametiaeg.

Valimise esimene voor Riigikogus peaks toimuma hiljemalt sellisel kuupäeval, mis võimaldaks VP valimise nii Riigikogus kui valimiskogus läbi viia enne ametis oleva presidendi ametiaja lõppu. See tähendab, et mõistlik oleks ette näha, et VP valimine toimub hiljemalt 30–35 päeva enne ametis oleva VP ametiaja lõppemist.

- 8 VPVS sätestab ka VP erakorralise valimise korraldamise tähtaja. VPVS § 3 lg 2 järgi toimub VP erakorraline valimine Riigikogus 14 päeva jooksul, arvates
 - a) VP volituste ennetähtaegse lõppemise päevast;
 - b) päevast, mil Riigikohus tunnistas VP kestvalt võimetuks oma ülesandeid täitma; või
 - c) päevast, mil VP jäi valimiskogus valimata.
- 9 Seega juhul, kui VP jääb valimata nii Riigikogus kui ka valimiskogus ning VP valimine suundub n-ö uuele ringile Riigikokku, ei ole enam tegemist VP korralise, vaid erakorralise valimisega. Niisiis, kuigi 2016. aasta VP valimise n-ö uuel ringil ei järgitud PS § 80 lg-s 2 sätestatud tähtaega, ei olnud see PSi nõuete rikkumine, kuna tegemist oli VP erakorralise, mitte korralise valimisega.⁶

⁶ 2016. aastal jäi VP Riigikogus ja valimiskogus valimata. VP valimiseks Riigikogus seati üles uus kandidaat ning valimine toimus 03.10.2016. Eelmise presidendi volitused lõppesid 10.10.2016.